

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ім. Т.Г.ШЕВЧЕНКА

ЯКУБОВСЬКА Наталія Олексіївна

УДК: 82-343.09(4)“19”

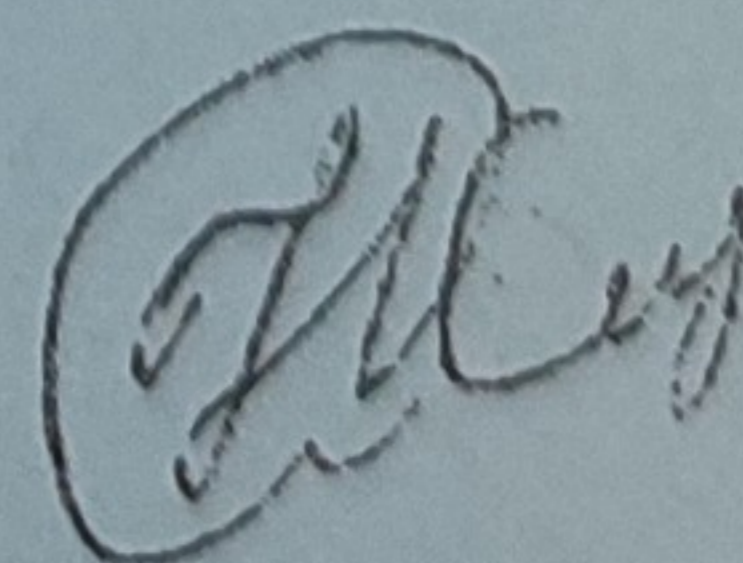
СВОЄРІДНІСТЬ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОТИВІВ ГОМЕРІВСЬКОЇ
“ОДІССЕЇ” В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТ.

10.01.04 – література зарубіжних країн

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

КИЇВ – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі слов'янської філології та порівняльного літературознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України, м. Чернівці.

Науковий керівник: – доктор філологічних наук, професор
НЯМЦУ **Анатолій Євгенович**,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри слов'янської філології
та порівняльного літературознавства.

Офіційні опоненти: – доктор філологічних наук
ШАЛАГІНОВ Борис Борисович,
Національний університет
“Києво-Могилянська академія”,
професор кафедри філології;

– кандидат філологічних наук
ВАСИЛИНА Катерина Миколаївна,
Запорізький національний університет,
доцент кафедри англійської філології.

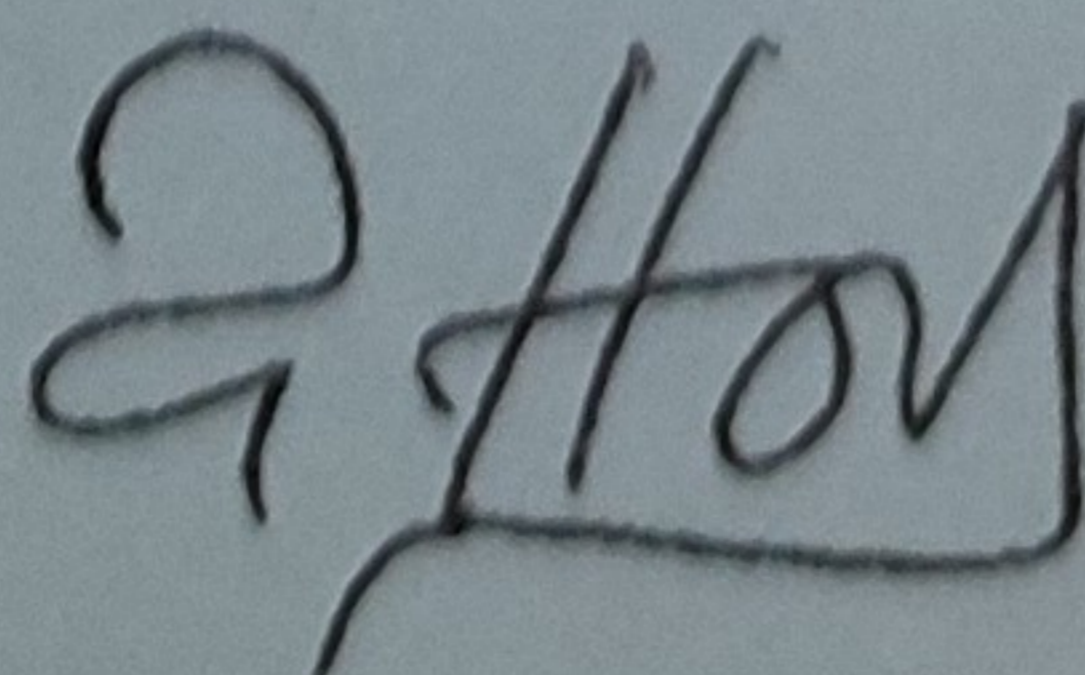
Провідна установа: Дніпропетровський національний університет,
кафедра зарубіжної літератури,
Міністерство освіти і науки України,
м. Дніпропетровськ.

Захист відбудеться “___” жовтня 2005 року о _____ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.178.01 в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4).

Автореферат розісланий “___” вересня 2005 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.М.НОГА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Одним із важливих аспектів сучасного літературознавства є вивчення функціонування традиційного сюжетно-образного матеріалу різних генетичних груп у світовій літературі. Ця наукова проблема набула особливого значення в останні роки, для яких характерна тенденція пошуку духовного коріння національної свідомості, спроби не тільки пов'язати сучасність із загальнолюдською історією, з минулим, але й змоделювати можливі шляхи розвитку суспільства в майбутньому. Інакше кажучи, в сучасну епоху поняття традиції починає відігравати якісно іншу у порівнянні з попередніми епохами роль. І. Неупокоева вказує на існування в історії всесвітньої літератури “наскрізних процесів”, які долаючи просторові і часові бар'єри, проходять через усі системи літературного розвитку (часову, історико-культурну, художню), пов'язуючи їх між собою. Ці процеси не локалізуються тільки в межах певної епохи, регіону або певної художньої сфери, а проходять (історично трансформуючись) через величезні масиви історичного часу, діючи на всьому “просторі” всесвітньої літератури¹. Таким процесом є взаємозв'язок і взаємодія літератур, яка виражається в особливостях функціонування “традиційних” образів, сюжетів і мотивів.

Одним із найвідоміших традиційних сюжетів, який містить всезагальність та універсальність буття є “Одіссея”. Уже в античну епоху гомерівські поеми вплинули на створення традиції, яка базувалась на активній рецептивній трансформації міфологічного матеріалу на формально-змістових рівнях. Звернення давньогрецьких і римських авторів до “Одіссеї” було багатоплановим і проявлялося перш за все у створенні продовжень, дописувань, “вивертань” загальновідомого сюжетно-образного матеріалу, в переосмисленні його конфліктів і колізій. Наступні культурно-історичні періоди не лише канонізували античний спадок, але й активно переосмислювали й осучаснювали загальновідомий матеріал, пристосовували його до потреб свого соціально-культурного життя.

Актуальність теми. Різні літературні періоди демонструють надзвичайно широку і суперечливу формально-змістову амплітуду використання сюжетно-образного матеріалу гомерівських поем, а також його різний трансформаційний діапазон. Серед великої кількості античних міфів одними із найпопулярніших у літературі ХХ ст. є міфи, сконцентровані в “Одіссеї”. Активність гомерівського спадку в цей час зумовлений кризою позитивізму, а також якісними змінами самої сутності використання письменниками легендарно-міфологічного матеріалу. Реалістична поетика, ускладнена модерністськими, а потім постмодерністськими течіями, провокувала дуже широкий, можна сказати антидогматичний контекст переосмислення. Інакше кажучи, ХХ ст., як ніяка

¹ Неупокоева И. Г. Некоторые вопросы изучения взаимосвязей и взаимодействий национальных литератур // Взаимосвязи и взаимодействия национальных литератур. – М.: Наука, 1961. – С. 38.

інша епоха, надзвичайно вільно поводитись із загальнокультурними традиціями. Крім того, змінилася сама функція міфології в літературному процесі. Автори звертаються до міфів для того, щоб виявити й осмислити витoki європейської і загальнолюдської цивілізації, зрозуміти сутність її трагічної еволюції в ХХ ст. Увага письменників до "Одіссеї" пояснюється багаточисельністю сюжетних ліній, великою кількістю персонажів, драматичним напруженням фабули, а також універсальністю проблем, що ставляться та осмислюються в поемі. Якісно інший рівень використання гомерівського сюжетно-образного матеріалу дозволяє письменникам осмислити національно-історичну та естетичну свосвідність світової культури ХХ ст., а наявні дослідження часто мають фрагментарний характер (тобто аналізуються конкретні твори без урахування цілісності світового літературного процесу). Тому тема кандидатської дисертації актуальна і теоретично важлива.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану комплексної наукової теми "Змістова функціональність категорій "традиція" та "новаторство" у контексті слов'янської та західноєвропейської філології (літературознавчий, лінгвістичний, культурологічний аспекти)", яка розробляється кафедрою слов'янської філології та порівняльного літературознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Мета дослідження – виявити і проаналізувати основні особливості функціонування "Одіссеї", форми і способи її переосмислення та дослідити трансформацію образів Одиссея та Пенелопи в європейській літературі ХХ ст.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

- розглянути етапи функціонування традиційного матеріалу міфологічного походження в європейській літературі як частини загальнолітературного процесу;
- простежити вплив "гомерівського питання" на особливості трансформації "Одіссеї";
- виявити потенційні інтерпретаційні чинники гомерівської поеми;
- осмислити найпродуктивніші мотиви "Одіссеї" у літературних обробках ХХ ст.;
- з'ясувати характер адаптаційних процесів при використанні традиційного матеріалу;
- дослідити теоретично важливі аспекти зміни оповідного центру в літературних версіях традиційних сюжетів та образів;
- дослідити вплив факторів соціально-історичного розвитку на проблемно-тематичне наповнення досліджуваного традиційного матеріалу;
- обґрунтувати процеси літературної еволюції основних онтологічних, поведінкових, аксіологічних характеристик образів Одиссея та Пенелопи, зумовлені кардинальними зрушеннями у контексті духовного життя ХХ ст.

Об'єктом дослідження є формально-змістові трансформації, яких зазнав традиційний міфологічний сюжет "Одіссеї" та аксіологічна переакцентуація реценції гомерівських образів у літературі ХХ ст.

Предметом дослідження є твори різних європейських літератур, що переосмислюють гомерівську "Одіссею". Враховуючи те, що давньогрецька поема є активно функціонуючою структурою сучасної літератури, осмислюються твори, які є етапними для еволюції протосюжету.

У процесі дослідження були використані такі методи, як історико-літературний, типологічний, порівняльно-історичний, а також методика ритуально-міфологічної школи. Методологічну основу дослідження становлять праці російських дослідників у галузі загального літературознавства і теорії традиційних сюжетів М.Бахтіна, О.Бушміна, Олександра Веселовського, Я.Голосовкера, М.Грабарь-Пассек, В.Жирмунського, М.Конрада, Є.Мелетинського, І.Неупокоевої, а також вітчизняних учених – О.Білецького, Д.Затонського, Д.Наливайка, А.Нямцу ін. Суттєве значення у формуванні загальнотеоретичної бази дисертації відіграли наукові дослідження О.Лосєва, С.Маркіш, Є.Тамма, А.Тахо-Годі, Н.Флоренсова, І.Шталь, В.Ярхо. У дисертаційному дослідженні використано праці зарубіжних дослідників Дж.Брунера, Ш.Отрана, Дж.Уайта, С.Уйтмана, З.Фредерікса, Т.Ціолковського та ін.

Наукова новизна роботи:

- окреслено семантично активні структурно-змістові компоненти сюжету про Одиссея і вивчено зміни їх функціонального призначення в процесі переосмислення традиційного матеріалу;
- досліджено потенційні інтерпретаційні чинники гомерівської "Одіссеї" та їх вплив на способи осучаснення традиційної структури;
- вперше у вітчизняному літературознавстві досліджується питання форм та способів переосмислення названого сюжету в європейській літературі ХХ ст.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає у тому, що на прикладі зразка світової літературної традиції – гомерівської "Одіссеї" – висвітлено нові грані процесу переосмислення традиційних структур у літературі та виявлена залежність осучаснення традиційного матеріалу від потенційних сюжетно-змістових можливостей протосюжету.

Практичне значення. Матеріали роботи можна використовувати при розробці лекційних курсів з історії зарубіжної літератури, спецкурсів, підготовці навчальних посібників для студентів-філологів. Результати дисертаційного дослідження важливі для поглибленої розробки різних аспектів теорії літератури та історії літератури, створення об'єктивно необхідної нової історії всесвітньої літератури. За матеріалами дисертаційної роботи видано навчальний посібник "Гомерівська традиція в контексті літератури ХХ століття".

На захист винесено такі положення:

1. Міфи троянського циклу є одними з найпродуктивніших джерел для європейської літератури, а поема Гомера "Одіссея" є активно функціонуючою на формально-змістовних рівнях традиційною структурою в європейській літературі ХХ ст.

2. Широкий інтерпретаційний діапазон первинно закладений в гомерівській "Одіссеї".

3. Проблемно-тематичне осучаснення давньогрецької поеми відображає суспільно-політичні реалії життя різних культурно-історичних періодів.

5. У європейській літературі ХХ ст. відбувається інтенсивна дегероїзація протоджерела та образів Одиссея і Пенелопи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації були апробовані у виступах на VI, VII, VIII міжнародних наукових конференціях імені професора Сергія Бураго "Мова і культура" (Київ, 2002-2004); міжнародній науковій конференції "Підсумки і перспективи розвитку літератури та літературознавчої думки ХХ століття. До 200-річчя Харківського університету і філологічного факультету" (Харків, 2003); X Міжнародній конференції "Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур" (Дніпропетровськ, 2004); другій міжвузівської конференції молодих учених "Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур" (Донецьк, 2004); VII Міжнародній науковій конференції молодих учених (Інститут літератури імені Тараса Шевченка, Київ 2004)

Публікації. Основні положення дисертації викладено у п'яти статтях, розміщених у фахових наукових виданнях ВАК України (2,4 др. арк.) та у чотирьох додаткових публікаціях. Загальний обсяг публікацій – 5,5 др. арк.

Структура й обсяг роботи. Специфіка мети і завдань дослідження, логіка викладу матеріалу зумовили структуру дисертації, яка складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел, що нараховує 211 позицій. Загальний обсяг роботи становить 202 сторінки, із них 185 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, сформульовано його мету і завдання, розкрито актуальність та наукову новизну, визначено методологічну основу та практичне значення дисертаційної роботи, окреслено об'єкт та предмет літературознавчих пошуків, наведено дані про апробацію основних положень дисертації.

Перший розділ дисертаційного дослідження – *"Проблеми функціонування та переосмислення традиційного матеріалу"* містить п'ять підрозділів, у яких представлено теоретичні положення, на яких базується дослідження традиційного матеріалу, розглянуто стан його наукового вивчення. Робиться огляд термінології для позначення активно функціонуючих сюжетів та образів. Серед великої кількості термінів ("вічні" або "вікові" – І.Берштейн; "вікові" – І.Нусінов; "бродячі сюжети" – О.Веселовський; "світові" та "вічні" образи – А.Мінакова; "надтипи" – Л.Лотман; "образи-стандарт" – Є.Померанцева), які відрізняються різною мірою абстрактності та узагальнення, ми підтримуємо думку А.Нямцу, який називає повторювані сюжети та образи "традиційними", тому що цей термін

на відміну від решти “не має метафоричного звучання і тому є точним і зручним, тому що відображає сутність явища, а не його емоційну оцінку”.²

Значна увага приділяється співвідношенню категорії “традиції” та “новаторства”. Встановлено двоїсте відношення письменників до традиції – як здатність сприймати її та вміння творити на її основі нове. Запозичення сюжетів та образів є їх “доланням”, перетворенням (І.Неупокоева). Творчий підхід у розробці традиційних сюжетів та образів вбачаємо у новаторстві, яке виражається в органічній єдності нового і традиційного (О.Бушмін); у відображенні мовно-національної картини світу (Г.Гачев і В.Жирмунський); у єдності літературного процесу з історичним розвитком суспільства (І.Неупокосва), основним показником чого є ідейно-тематичне наповнення літературних творів (А.Ліпатов); якісно новим сприйняттям старого з точки зору нових морально-етичних норм (О.Бушмін); у відображенні національного літературного процесу. Саме ці літературні тенденції впливають на залучення традиційного матеріалу та форми його переосмислення, актуалізацію тих чи інших ідей.

У дисертації подано огляд стану дослідження міфологічного матеріалу, який є однією з найпродуктивніших груп традиційних сюжетів, образів і мотивів. Зокрема, зазначаємо, що саме у ХХ ст. відбувається систематизація літературно-історичного матеріалу в царині поетики традиційних сюжетів (П.Берков, О.Білецький, В.Жирмунський, І.Нусінов, В.Пропп) та активізується інтерес до вивчення функціонування міфологічних сюжетів (Ж.Булонь, П.Брюнель, Ж.-П.Вернан, Ж.-Ж.Вуненберг, Ж.Дюран, М.Еліаде, А.Коте). Серед російських учених дослідження міфу та, зокрема, його структури проводили Я.Голосовкер, В.Топоров, О.Лосєв та ін. У вітчизняному літературознавстві основні аспекти теорії традиційних сюжетів розроблено у численних працях А.Нямцу³. Функціонування міфологічних сюжетів, образів і мотивів у літературі вивчається у новітніх дослідженнях українського літературознавства (О.Александрова, О.Вишневіська, А.Демченко, Г.Драненко).

Однією з найпопулярніших традиційних міфологічних структур є “Одіссея”. Найчисленнішу групу наукових праць становлять дослідження самої гомерівської поеми: В.Іванов, О.Лосєв, С.Маркіш, Т.Попова, А.Тахо-Годі, І.Шталь, В.Ярхо; С.Вітман, Дж.Кірк, Ш.Отран. У роботі зазначено, що вивчення функціонування “Одіссеї” зорієнтовано, головним чином, на історико-літературне висвітлення концептуально важливих аспектів окремої

² Нямцу А. Поэтика традиционных сюжетов. – Черновцы: Рута, 1999. – С. 21.

³ Нямцу А.Є. Загальнокультурна традиція у світовій літературі. – Чернівці: Рута, 1977; Нямцу А.Є. Идеи и образы Нового Завета в мировой литературе: Часть 1. – Черновцы: Рута, 1999; Нямцу А.Є. Традиція у слов'янських та західноєвропейських літературах (проблеми теорії). – Чернівці: Рута, 2001; Нямцу А.Є. Легендарные образы в литературе. – Черновцы: Рута, 2002; Нямцу А.Є. Поэтика современной фантастики. Часть 1. – Черновцы: Рута, 2002 та ін.

версії протоджерела та визначення її місця у творчому доробку конкретного письменника (статті Ф.Комбеллака, Н.Фосіза). Особливу малочисельну групу складають дослідження самого образу гомерівського Одиссея (Є.Тамм, Р.Торренс, Д.Фіні) та фундаментальні праці “наскрізного” характеру (В.Стенфорд, Т.Ціолковський), які, проте, відсутні у вітчизняному літературознавстві.

Одним із основних теоретичних орієнтирів дисертаційної роботи є виокремлення форм і способів переосмислення традиційного матеріалу. Загалом розгляд класифікацій типів функціонування традиційних сюжетів та образів, які виділяються зарубіжними (Д.Уайтом, Е.Хердом, Т.Ціолковським) та вітчизняними ученими, свідчить про тенденцію як до схематичності та узагальнення, так і до надмірного теоретизування і несформованості наукового апарату, що ускладнює використання цих теорій для характеристики процесів осучаснення традиційного міфологічного матеріалу. Грунтовно і всебічно висвітлює цю проблему класифікація, запропонована А.Нямцу, яка дає вичерпну характеристику складного літературного процесу і може вважатися базовою у нашому дослідженні для виявлення особливостей функціонування гомерівської “Одіссеї” в європейській літературі ХХ ст.

У першому розділі роботи звертаємо увагу на те, що важливим трансформаційним чинником у переосмисленні традиційного матеріалу є образ оповідача, що виступає надтекстовим утворенням, якому підпорядковується художній твір. У світлі теорії традиційних образів та сюжетів функції оповідача значно ускладнюються, оскільки в коло його оповідних завдань входить складна проблема інтерпретації традиційного сприйняття під кутом зору соціокультурних умов, що змінилися. В літературних творах, що базуються на принципах трансформації, поняття авторської свободи (а відповідно й свободи оповідної) сильно урізається. Якщо письменники, які створюють літературну версію, залежать від морально-ідеологічного рівня суспільної формації, в рамках якої живуть, то письменники, які інтерпретують традиційні сюжети, знаходяться в подвійній залежності: від свого часу і від канонічної версії, тому що повна “переробка” канону була б цілком апокрифічною. Нові горизонти для якісно оригінального тлумачення традиційних схем відкриває принцип запозичення точки зору персонажа.

Другий розділ *“Функціональність міфології в європейській літературі та процес структурно-семантичної традиціоналізації гомерівської “Одіссеї”* містить чотири підрозділи, у яких розглянуто загальні тенденції розвитку міфологічного матеріалу, зміни у його трактуванні та використанні в європейській літературі, а також встановлено специфіку функціонування “Одіссеї” як традиційного сюжету.

Розглядаючи виникнення міфологічної традиції в європейській літературі, звертається увага на те, що перехід давньогрецького міфу епохи еллінізму і римського панування в царину літератури та розвиток драми у V-VI ст. до н.е., який зумовлює необхідність зміни зовнішньої сторони міфу та створення характерів дійових осіб, стають рушіями цього процесу.

Зберігаючи розв'язки древніх міфів, письменники активно розробляють поведінкові характеристики сюжету. Таким чином, на основі одного сюжету створюються різноманітні “матриці” традиційних героїв, що можна вважати першими обробками та свідомим осучасненням традиційного матеріалу. У подальші періоди відбувається актуалізація проблематики міфологічних сюжетів і трактування міфів відповідно до важливих для письменників морально-етичних норм. Суспільно-історичні умови стають основними “провокаційними” чинниками, які впливають на активність чи пасивність функціонування міфологічної тематики. Актуалізація зацікавлення до міфу спостерігається у добу Відродження, романтизму, неоміфологічному напрямку в літературі кінця XIX ст. – XX ст. У контексті дисертаційного дослідження особлива увага приділяється специфічним рисам міфологізму XX ст., в якому поєднуються фантазія і реальність, об'єктивне раціональне та суб'єктивне; відбувається звернення до закодованих у міфах інваріантних моделей; проєкції у людській свідомості міфологічних ситуацій і реакції на них.

Огляд еволюції сюжету про Троянську війну у діахронічному зрізі засвідчує складні процеси функціонування міфології. Перипетії легендарної війни знайшли своє літературне оформлення в кікличних поемах троянського циклу, ядро якого становлять гомерівські поеми. Уже в античній літературі цикл цих міфів зазнає значних трансформацій: відбуваються зміни в оцінці причин війни, які набувають політичного забарвлення; характеристика та оцінка головних героїв (Ахілла, Агамемнона, Менелая, Одиссея, Гелени та Пенелопи) коливається між протилежними полюсами. Чи не найсуттєвішим у трактуванні троянського циклу є виокремлення, завдяки поемі Вергілія “Енеїда”, нового сюжетного відгалуження та утворення римської точки зору у відображенні подій. Важливий вплив на подальше використання цього циклу справили повісті фіктивних авторів Діктіса та Дареса, у яких традиційна версія міфу заперечувалася.

Прагнення нових правителів середньовічної Європи зміцнити свій політичний престиж призводить до нової хвилі використання міфів троянського циклу для підтвердження приналежності своєї генеалогії до героїчних предків античності, що веде до збільшення сімей Одиссея та Енея, а також продовження їх подорожей. Основним джерелом численних переробок троянського циклу на довгі роки залишається “Енеїда” Вергілія, а однією із найпопулярніших обробок цього періоду стає поема Бенуа де Сент-Мора “Роман по Трою”. Міфологічні образи Одиссея, Ахілла та Гелени отримують символічно-християнське трактування (“Діяння римлян”). Ренесансний період характеризується активним використанням жіночих образів троянського циклу та появою бурлескної літератури на основі “Іліади” та “Одіссеї”. Суттєва активізація функціонування гомерівської “Одіссеї”, як традиційної міфологічної структури, відбувається у XX ст. Античний сюжет стає відображенням політичних проблем сучасності; перетворюється на структурно-змістову основу для зображення розгортання боротьби індивідуума з фатумом; у трактуванні “Одіссеї” особливо відчутною стає

нова хвиля змістової деміфологізації образів; створюється ряд драм, які розповідають про окремі зупинки мореплавця; активно розробляється тема стосунків ітакійського подружжя; широкого розповсюдження в літературі набуває аксіологічне та поведінкове міфологізування, завдяки чому міфологічні паралелі із “Одіссеєю” допомагають осмислити глобальні проблеми й колізії. Таким чином, історико-літературний огляд використання сюжетів різних груп міфів дозволяє, по-перше, стверджувати, що “Одіссея” є одним із найпродуктивніших міфологічних циклів, та, по-друге, дає підставу говорити про формування у світовій літературі гомерівської традиції.

Огляд історико-літературних досліджень “гомерівського питання” виявляє його вплив на своєрідність трансформації “Одіссеї”. Зокрема, казково-фольклорна теорія (А.Боннар, І.Созонович, І.Троцький) та географічна (Ж.Пійо, Т.Северін, Р.Філіпп,) про походження поеми дають ширше уявлення про способи переосмислення традиційного сюжету.

Своєрідними відображеннями географічних теорій походження “Одіссеї” в літературі можна назвати пригодницькі продовження “Одіссеї” за принципом “нанизування” колізій та ситуації, де єдиним головним героєм залишається Одисей. Провідною темою таких творів стає тема подорожі, дуже часто спричиняючи перехід протоджерела на символічний рівень функціонування – позначення будь-якої подорожі, що супроводжується доланням численних перешкод. Відбувається “апокрифізація” матеріалу, при якій на перший план висувається емблематична функція образу⁴. В художній літературі такий тип одисей можна поділити на морські (Дж.Лондон “Північна одиссея”, Р.Сабатіні “Одіссея капітана Блада”), космічні (А.Кларк “Космічна одиссея 2001 року”) та духовні (Дж.Джойс “Улісс”). Казково-фольклорний сюжет про повернення чоловіка на весілля дружини визначає систему головних персонажів і тему – стосунки чоловіка та дружини. Тож, частина літературних ремінісценцій “Одіссеї” побудована за тим же принципом.

У свою чергу питання авторства Гомера знаходить відображення в численних літературних інтерпретаціях. Неоднозначність суджень щодо його значення в створенні поем ще раз піднімає питання ролі оригінального поета та того, хто обробляє традиційний сюжет.

На основі розгляду сюжетно-сміслових особливостей “Одіссеї” та характеристиці образу Одисея виявлено потенційні інтерпретаційні чинники поеми і робиться висновок, що широта інтерпретаційного діапазону закладена в протоджерелі. Можливість трансформації “Одіссеї” визначається, по-перше, наявністю в сюжетній канві пізніших вкраплень, які дають поштовх для дидактичного переосмислення сюжету та введення релігійної тематики. По-друге, змістове наповнення епічних понять “бог” і “герой” історично змінюється і призводить, відповідно, до десакралізації та

⁴ Детальніше дивись: Нямцу А.Е. Поэтика традиционных сюжетов. – Черновцы: Рута, 1999; Нямцу А. Основы теории традиционных сюжетов. – Черновцы: Рута, 2003.

дегероїзації сюжетного матеріалу. По-третє, сприйняття античного твору з точки зору епохи-реципієнта спричиняє аксіологічний зсув у баченні гомерівської "Одіссеї" та її персонажів. По-четверте, несформованість категорії вираження абстрактних понять відображається у двоякому тлумаченні стосунків між героями. По-п'яте, одним із плідних інтерпретаційних чинників є просторова побудова поеми, яка зумовила перехід "Одіссеї" на емблематичний рівень функціонування (морська, космічна, духовна одіссея). Останнім, та не менш важливим, джерелом трансформаційної активності гомерівської поеми є образ її головного героя.

Окрему увагу приділено розгляду двох типів емблематичного функціонування "Одіссеї" – науково-фантастичної та "духовної" одіссеї. Завдяки тому, що образ Одиссея наділений важливою рисою, яка характеризує одну із сторін творчого розуму – вміння адаптуватися до світу, усіх його вимірів, "Одіссея" стає потужним джерелом для "одіссеївської" наукової фантастики. Особливою рисою цього явища літератури є створення нової системи знань, необхідної для існування паралельних реальному фантастичних світів. Завдяки тому, що образ Одиссея є "творцем і вмістилищем мудрості"⁵, він стає саме тим прообразом-типом, який здатний реалізувати в собі зростаючу роль потенціалу людини мудрої і винахідливої. Мотиви "Одіссеї" вдало використовується для змалювання наукових пригод сучасної людини в інших світах та зустрічей з позаземними істотами саме завдяки їх спорідненості з екзотичними пригодами ітакійського царя.

Іншим видом емблематичного функціонування виділяється "духовна одіссея", прикладом якої є роман Дж.Джойса "Улісс". Невичерпний творчий запас людини, прагнення заглянути в себе, зрозуміти власне "Я" та місце, яке вона займає в світі, стають першопричинами виникнення такого переосмислення. Порівняльний аналіз сюжетних частин гомерівської "Одіссеї" та роману Дж.Джойса дозволяє говорити про структурні диспропорції. Перші частини "Одіссеї" ("Ітака та Телемах" (1-4 пісні)) та "Улісса" ("Телемахіда" (1-4)) однакові; друга, умовно виділена частина гомерівської поеми ("Подорож Одиссея"), удвічі більша від джойсівської "Блумсдей" (6:12). Співвідношення між останніми частинами можна виразити такою пропорцією: 12:3, де гомерівська частина "Помста Одиссея" – в чотири рази більша від Джойсової "Повернення додому". Таким чином, для ірландського романіста помста не виступає домінантою твору, головним для нього є "подорож", що веде до духовного возз'єднання з "сином". Ось чому він у два рази розширює другу частину і в чотири рази скорочує останню.

У третьому розділі *"Закономірності та своєрідність трансформації "Одіссеї" у європейській літературі ХХ століття"*, який складається з трьох підрозділів, проводиться багаторівневий аналіз шести літературних

⁵ Fredericks S.C. Greek mythology in modern science fiction: Vision and cognition // Proceeding comparative literature symposium Texas Tech. University. Vol. XI. Classical mythology in twentieth century and literature. – Lubbock, Texas: Texas Tech. Press. 1980. – P. 89.

творів: К.Варналіс “Щоденник Пенелопи”, Е.Юнсон “Прибій і береги”, Ф.Фюман “Привиди”, Л.Фейхтвангер “Одіссей і свині, або Про незручності цивілізації”, Є.Анджеєвський “Ніхто” та Л.Малерба “Ітака назавжди”. Досліджуються, зокрема, форми і способи осучаснення протоджерела, проблемно-тематичні рівні, а також осмислено морально-психологічні характеристики традиційних образів.

Першим рівнем аналізу є розгляд прийомів трансформації гомерівської “Одісеї” в різних літературних інтерпретаціях цього сюжету. Одним із найпродуктивніших способів є дописування, яке характерне для повісті К.Варналіса, роману Е.Юнсона та п’єси Ф.Фюмана. Повість К.Варналіса “Щоденник Пенелопи” розкриває один з епізодів часів Троянської війни, в якому автор ставить за мету донести до читача події, що відбувалися за лаштунками воєнних реалій на Ітаці у відсутність Одісея. Повість написана у формі щоденника. Такий авторський прийом дозволяє не лише ознайомитися з подіями, а й отримати оцінку і ставлення до них оповідача. Увага звертається на трансформаційну роль підзаголовка повісті “Щоденник Пенелопи (1193 до н.е. – ?)”. Знак питання є символом часової незавершеності, відкритості, оскільки у фіналі повісті К.Варналіс здійснює часову транспозицію історії ітакійського народу, робить стрибок від догомерівських часів до сучасних йому років ХХ ст., зображуючи в моделі Ітаки діахронічний історичний розвиток Греції.

Повернення Одісея додому стає структурною основою роману шведського письменника Е.Юнсона “Прибій і береги”, у якому автор змальовує лише завершальну частину подорожі, що починається відплиттям героя з острова Каліпсо. Е.Юнсон створює кілька нових сюжетних елементів (розмова Гермеса з Одісеєм, підприємницька діяльність Пенелопи та Евріклеї) та дописує сюжетні лінії Телемаха і Меланфо. Нові епізоди не вносять суттєвих змін у фабулу міфу, проте, в них простежується розвиток характерів головних героїв.

У радіоп’єсі “Привиди” Ф.Фюман, відштовхуючись від гомерівських віршів, у яких мова йде про прощання Одісея і його супутників з чарівницею Кіркою, письменник дописує давньогрецький епос. Автор конструює діалог між супутниками Одісея і німфами Кірки, які своїми наполегливими питаннями не дозволяють переможцям Трої безтурботно насолоджуватися відпочинком перед відплиттям, а спрямовують бесіду у русло оцінки сенсу людського буття.

Наступним трансформаційним прийомом традиційного сюжету є продовження. Сюжетна лінія повісті Є.Анджеєвського “Ніхто” замикає циклічно відкритий давньогрецький сюжет, зображуючи останню подорож головного героя у похилому віці. Сюжетним джерелом для продовження історії життя Одісея є версія кіклічної поеми Евгаммона “Телегонія”. Крім символічного навантаження, яке отримує твір Евгаммона, потрібно відзначити і вивертання її фабули. Є.Анджеєвський зберігає трагічну кінцівку протоджерела, але міняє персонажів місцями: не Телегон вбиває батька, а

Одіссей – сина. Польський письменник будув повість на синтезі та, водночас, антонімічній інтерпретації сюжетного матеріалу давньогрецького циклу подорожі Одіссея.

Фабулу оповідання Л.Фейхтвангера “Одіссей і свині, або Про незручність цивілізації” становить вигадана автором друга подорож Одіссея у похилому віці до Феакії у царство Алкіноя. До прийому продовження традиційної структури автор додає і функціональну роль заголовка. Перша частина назви оповідання “Одіссей і свині...” вказує на стрижневий протоепізод, що зазнає нового трактування (перетворення супутників Одіссея чарівницею Цирцеєю), а друга частина – осмислює основний конфлікт твору. Незручностями є нові відношення, нові цінності, прогрес, позитивна еволюція суспільства, тобто перехід до демократії, запропоновані Одіссею феакійцями.

Сюжетною основою “Ітаки назавжди” Л.Малерба стає остання частина гомерівської “Одіссеї” – прибуття Одіссея на Ітаку і розправа з женихами. Використовуючи прийом зміни оповідного центру, письменник формує цілком іншу систему мотивувань: від приховування справжнього імені і до появи під виглядом жебрака Одіссея штовхають сумнів і недовіра. Небажання чоловіка відкритися сприймається Пенелопою як образа і, приймаючи гру Одіссея, дружина намагається покарати його. Тож, подальший сюжет роману розгортається за моделлю гри. Таким чином, переосмислення “Одіссеї” у романі базується на опозиції “дружина – чоловік”.

Другим етапом дослідження переосмислення давньогрецької поеми є виділення проблемно-тематичного звучання “Одіссеї” в літературі ХХ ст. Форма щоденника, завдяки якій відбувається перенесення оповідного центра на Пенелопу у повісті “Щоденник Пенелопи”, створює новий оповідний фон, який дозволяє показати психологічний онтогенез особистості героїні, що розкривається зсередини, шляхом інтровертного аналізу феномена власного існування в рамках соціуму. На тлі зображення образу головної героїні чітко виділяється основна мета автора – пояснити причини існування тиранії, перш за все з психологічного погляду. Він переконливо доводить, що тираном, за сприятливих для цього умов, може стати майже кожен, незалежно від того, чоловік це чи жінка.

У “вивертанні” епізоду про перетворення чарівницею Кіркою супутників Одіссея на свиней, а улюбленого кабанчика чарівниці на людину (Псевдоодіссея), в небажанні супутників Одіссея повернутися до людського світу грецький письменник виражає страх людства перед суєтністю та складністю реальності. Другорядний у “Щоденнику” образ Псевдоодіссея відіграє принципово важливу роль у трактуванні проблеми дегуманізації. Він відображає одну з найважливіших проблем ХХ ст. – наростання агресивності та деструктивності у світі, яка проявляється у виникненні опозиції “людина” – “не людина” (псевдо-людина). Псевдоодіссей – зовнішньо людина, сутність якої залишається тваринною, тобто це свого роду людина,

яка не має жодного поняття про будь-які правила і норми співіснування з іншими індивідами. К.Варналіс використовує образи людини – Пенелопи і псевдо-людини – Псевдоодіссея не для протиставлення цих понять, як у більшості творів ХХ ст., а навпаки, – для зближення. Автор показує поступове уподібнення людини нерозумній істоті, тим самим підкреслюючи небезпеку моральної деградації людської раси.

Змальовуючи світ гомерівських персонажів у повісті “Ніхто”, що є метафорою сучасності письменника, Є.Анджеєвський створює гротескно-карикатурні картини людського середовища. Одиссей стає символом усіх і кожного в контексті епохи письменника, хто перетворюється з людини просто в істоту, деградує і ламається під тиском свого оточення. Це крик про допомогу людині, що не змогла протистояти реальному світові і загинула під уламками власних ілюзій. Повість “Ніхто” написана окремими сценами, кадрами, які підкреслюють фрагментарність та душевний конфлікт головного героя. Композиція твору ускладнюється ретроспективним та проспективним викладом подій, які не відповідають фіналу повісті, а є його дзеркальним відображенням. “Вивертанням” сюжету – смертю Одиссея – письменник спростовує винятковість грецького героя і стверджує, що він є простою людиною, підвладною природним законам людського існування. Невідповідність між очікуваним і наявним стає метафорою життя і символізує крах ілюзій.

Вічна діада – війна та людське буття – виринає в творах Е.Юнсона, Ф.Фюмана та Л.Фейхтвангера. Для роману шведського письменника “Прибій і береги” характерна поліфонічність структурно-змістової побудови. Сюжет розпадається на дві домінантні ланки – повернення Одиссея та життя Пенелопи. Почергове розташування епізодів створює ілюзію паралельної дії, перетворюючи роман на поліфонічний відголос греко-троянського збройного конфлікту, який є дзеркальним відображенням Другої світової війни. Ідеї та лозунги фашистської Німеччини автор переносить у Давню Грецію. Одиссей стає виразником антивоєнного спрямування роману, а Пенелопа уособлює жінку, доля і щастя якої були зруйновані Троянською війною. Складність і напруженість притаманні для композиції радіоп’єси “Привиди”, три акти якої є своєрідними ступенями пізнання героями самих себе. Ф.Фюман пропонує кілька варіантів трактування проблеми людського буття, які вишиковуються у радіоп’єсі в напружений логічно-семантичний ланцюг і обговорюється героями. Розробляючи античний міф, драматург надає йому підкресленого активного звучання, викриваючи істину суть Троянської війни, яка призвела до загибелі цілого народу. Антивоєнний аспект трактування міфу актуалізується введенням сучасних проблем, образами-подробностями, лексико-семантичними засобами і т.д., які в своїй сукупності виражають авторську точку зору.

У роздумах Одиссея Л.Фейхтвангера про вдачу та звичаї феакійців також звучить проблема миру та війни. Головний герой протиставляє “богоравних ахеян” та жителів острова Схерія, войовничість та мирну працю, спрямовану

на розквіт суспільства. Страх Одиссея перед можливими наслідками приходу заліза на Ітаку – це страх сучасних для письменника людей перед атомною катастрофою, яка може чекати людство внаслідок нерозумного його використання, що підтвердили жахливі події у Хіросімі та Нагасакі. В епізодах роману Л.Малерба, де згадується Троянська війна, відчувається антивоєнне звучання, але воно не є домінантним або додатковим, а звучить як данина традиції. Поліфонічний принцип побудови “Ітака назавжди”, що дає можливість читати роман Л.Малерба у трьох версіях (а) читаючи лише глави під назвою “Одіссей”; б) читаючи лише глави під назвою “Пенелопа”, або в) цілісний твір), сприяє акцентуванню центральної теми роману – показу стосунків чоловіка та дружини.

Зміна морально-психологічних характеристик класичного зразка виявляється в літературі ХХ ст. у контексті аналізу образів Одиссея та Пенелопи. Спогади про Троянську війну зруйнували психіку юнсонівського Одиссея, перетворивши доблесного героя на людину з “пост-воєнним синдромом”. Військовий конфлікт переходить з зовнішнього плану у внутрішній емоційний світ героя, трансформуючись у його свідомості в трагічну емоцію. Очевидною є дисгармонія зовнішнього і внутрішнього планів героїв: персонажі зазнали значного психологічного розвитку, тоді як їх сюжетно-функціональна роль залишилася на рівні античного протосюжету. Новаторський підхід Е.Юнсона до образу Одиссея полягає у дуалістичному зображенні героя – поєднанні гомерівської оболонки-форми з розвинутим психологічним внутрішнім світом. Душевна роздвоєність притаманна і фейхтвангерівському Одиссею. Опинившись перед звабливо-хвилюючим новим, у героя знову прокидається прагнення пізнати незвідане, проте, він не впевнений у своїх силах. Одиссеєм володіє страх виказати своє невігластво, опинитися поза рамками ідеалу, який і визначає його відмову від пізнання нового – писемності, виробництва заліза. Є.Анджеєвського цікавить “анатомія” людської душі та свідомості. Його Одиссей позбавлений героїчності та колишньої впевненості у собі. Цар Ітаки живе минулим та спогадами, його життя давно закінчилося, зараз воно пусте і позбавлене сенсу. Людина, яка звикла бути в центрі бурхливого життя, опиняється в вакуумі подій. Головний герой знаходиться у відчуженості від оточуючих. Ще більший безлад у свідомості головного героя викликають почуття ненависті, батьківської турботи з коханням, що зароджується до сина Евмея Ноемона. Незвичні риси, яких набуває образ Одиссея у версії польського письменника, ще більше руйнують традиційний погляд на загальновідомого персонажа. Є.Анджеєвський ставить під сумнів психологічну повноцінність особистості свого головного героя. Руйнування героїчного міфу Одиссея на острові Кірки штовхає героя до вбивства і повної моральної деградації.

Різноманітним є трактування у літературних версіях “Одіссеї” у ХХ ст. образу Пенелопи. За К.Варналісом, Пенелопа може стати прообразом тирана, не тільки жорстокого, а й розпусного. Статичному образу гомерівської Пенелопи письменник протиставляє власне бачення цієї жінки, з самого

початку самотійної, яка ненавиділа своє становище раби чоловіка, сильної і навіть у чомусь правої. У цьому плані сучасна Пенелопа радикально відрізняється від давньогрецької, яка не тільки не вважала себе рабою, але навіть і не замислювалась над фактом власного буття, не кажучи вже про своє існування як соціального й морального індивіда. Домінуючою рисою в характері варналісівської Пенелопи виступає самотійність героїні, що неминуче переростає пізніше в умовах, що специфічно склалися, в невгамовне бажання правити. Особливістю образу героїні є відсутність традиційності як такої. Пенелопа, яка звикла наказувати, не може відмовитися від своїх бажань, що не регулюються розумом і загальноприйнятими моральними нормами. Пенелопа К.Варналіса – це не тільки образ, це символ тиранічної влади, праобраз усіх тиранів усіх часів і народів. Самозакохана, деспотична, розпусна, вона створює попри це навколо себе ауру доброчинності і порядності.

У романі Е.Юнсона роль Пенелопи змінюється лише по відношенню до оточуючих, внутрішньо ж вона залишається нерішучою. Всі вчинки героїні – вимушені і є лише інстинктом виживання у ворожому світі. Та поряд із внутрішньополітичними проблемами перед героїнею постає й інша дилема: стати щасливою, чи зберегти ореол честі. Поступово, борючись із собою, Пенелопа перетворюється з дружини-страждальниці на жінку. Цей образ поєднує в собі почуття здорової міри у прояві своїх емоцій, підкріплене колективними нормами людської моралі. Проте пасивність головної героїні не дозволяє їй стати щасливою, зробити свідомий життєвий вибір. Пенелопа не може, не хоче, або й боїться взяти на себе таку відповідальність, то ж віддає своє життя у руки інших, лише пожинаячи плоди їх інтриг.

Головними героями роману Л.Малерба виступають Одиссей та Пенелопа, яких відрізняє від гомерівських персонажів суттєва психологізація характерів. На відміну від намагання письменників ХХ ст. позбавити стосунки Одиссея і Пенелопи ореолу кохання, Л.Малерба підтримує гомерівську традицію.

У висновках узагальнюються результати дослідження, основні з яких є такими:

– Проаналізувавши використання у літературі міфів різних типологічних груп, можна стверджувати, що міфи троянського циклу є одними із найактивніших у світовій літературі джерел. Найпродуктивнішим у використанні гомерівського сюжетно-образного матеріалу стає постмодерністський період. На основі історико-літературного аналізу використання міфів троянського циклу у літературі ХХ ст. можна зробити висновок, що поема Гомера “Одиссея” є активно функціонуючою традиційною структурою у загальнокультурному контексті цього періоду;

– Особливу роль у розумінні трансформаційних процесів “Одиссеї” відіграє так зване “гомерівське питання”, яке виражається у: 1) введенні у художні твори образу Гомера і його специфічному трактуванні. Зокрема, образ Гомера залучається у художні твори як другорядний персонаж (К.Варналіс “Щоденник Пенелопи”, Л.Фейхтвангер “Одиссей і свині...”),

стає виразником певної авторської позиції (К.Варналіс), або навіть головним героєм варіацій на дискусійні наукові питання стосовно місця народження аеда (А.Еренштайн "Ходіння Гомера по муках"); 2) впливі теорій походження на способи переосмислення даного традиційного сюжету. Казково-фольклорна теорія визначає систему головних персонажів (Одіссей і Пенелопа) і тему – стосунки між чоловіком і дружиною, та лежить в основі творів, побудованих на дописуванні гомерівського сюжету. В той час географічні теорії відображаються у продовженні сюжету "Одіссеї" та акцентуванні уваги на образі Одиссея. Широта інтерпретаційного діапазону "Одіссеї" визначається першопочатковою потенційністю поеми, яка залежить від її сюжетно-сміслових особливостей;

– На матеріалі дослідження літературних інтерпретацій гомерівської поеми можна зробити висновок про активне використання двох основних епізодів: 1) перебування героя на острові Кірки та мотив перетворення його супутників на свиней; 2) Ітака та розправа над женихами;

Так, зокрема, Л.Фейхтвангер та К.Варналіс вивертають гомерівський епізод про чарівницю Кірку і надають йому філософського звучання. Проте в небажанні команди ітакійців повернутися до людського світу Л.Фейхтвангер зображає страх перед новими стосунками та цінностями, що пропонує цивілізація, та небажання Одиссея позбавитися ореолу величі й "героїчності" через можливість опинитися у ролі учня. К.Варналіс вбачає у відмові греків повернути собі людську подобу страх перед суєтністю та складністю дійсності і, водночас, піднімає проблему екзистенційної сутності людини та її взаємодії із суспільством. Руйнування міфу про безсмертну чарівницю Кірку у повісті Є.Анджеевського "Ніхто" демонструє повну дегероїзацію та руйнування гомерівського протосюжету і стає ключовим моментом у дегуманізації образу Одиссея. Ф.Фюман використовує мотив перетворення людей на свиней для подання проблеми екзистенційного вибору між різними варіантами буття: тваринним животінням та світом убивств і насилля.

– Для переосмислення "Одіссеї" в літературі ХХ ст. характерний широкий подієво-семантичний трансформаційний діапазон. Оновлення та осучаснення цього традиційного матеріалу зумовлене різноплановістю форм і способів його переосмислення (дописування, продовження, осучаснення, апокрифізація, оповідна переакцентуація). Перший спосіб відзначається різнонаправленістю змістової функціональності:

а) заповнення подієвої лакуни протоджерела ("Щоденник Пенелопи", "Прибій і береги" – показ стану ітакійського суспільства за час відсутності Одиссея, "Привиди" – події останньої ночі на острові Ея);

б) розвиток характерів героїв (Пенелопи у творах К.Варналіса та Е.Юнсона; Одиссея, Телемаха та Евріклеї у романі Е.Юнсона);

в) конструювання життєвої ситуації для розігрування важливих онтологічних проблем ("Привиди").

Сюжетна відкритість гомерівської “Одіссеї” є сприятливою передумовою для її циклізації та моделювання долі головного героя після повернення з війни (“Одіссей і свині ...”, “Ніхто”). Для всіх вищезгаданих художніх творів характерне осучаснення, яке виражається як у вигляді анахронізмів, змалюванні сучасних реалій життя, тематичного спрямування, так і у вигляді алегоричних образів та прямих натяків на історичні події (розділ “Казка” в повісті К.Варналіса). Потрібно вказати і на переосмислення гомерівської поеми Л.Малерба у романі “Ітака назавжди” шляхом оповідної переакцентуації “Одіссеї”, що провокує формування цілком іншої системи мотивувань загальновідомих сюжетних ходів і конфліктів. Важливу роль у трансформації традиційної міфологічної структури відіграє й заголовок. Окрім номінативної функції, він має ідейно-асоціативне навантаження або вказує на особливості трансформації;

– Літературні інтерпретації гомерівської “Одіссеї” у ХХ ст. характеризуються складністю організації сюжетної побудови, завдяки якій реалізується проблемно-тематичне осучаснення давньогрецької поеми. Трансформаційні перетворення, яких зазнала епічна поема, дозволяють показати вічні проблеми суспільства: влада і людина, влада і народ, екзистенційна сутність людини, вибір життєвого шляху. Актуальною для людства ХХ ст. з його деструктивністю, є проблема наростання агресивності та перетворення на псевдолюдину;

– Образи Одиссея та Пенелопи позбавлені героїчності та возвеличеності. Проте й у їхньому зображенні немає одностайності: загальновідоме подружжя отримує від нейтральної до різко негативної оцінки. Новим у трактуванні цих образів у літературі ХХ ст. є їх повна моральна деградація та духовна “бестіалізація”.

Таким чином, у трактуванні сучасних письменників гомерівських мотивів “Одіссеї” акцент переноситься з подієво-оповідного плану на розробку внутрішнього світу героїв, які стають виразниками сучасних онтологічно-екзистенційних проблем людства.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях автора:

1. Якубовська Н. Міфологічний образ Одиссея в сучасній літературі (на матеріалі роману Ейвінда Юнсона “Прибій і береги”) // Мова і культура (Науковий щорічний журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2002. – Вип. V. – Т. 4. Ч. 2. Мова і художня творчість. – С. 179-187 (0,5 др.арк.).
2. Якубовська Н. Особливості функціонування гомерівської традиції у європейській літературі ХХ століття (на матеріалі повісті Є.Анджеєвського “Ніхто”) // Мова і культура (Науковий щорічний журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. VI. – Т. 6. Ч. 1. Художня література в контексті культури. – С. 285-292 (0,5 др.арк.).
3. Якубовська Н. Продовження традиційного сюжету в оповіданні Л.Фейхтвангера “Одіссей і свині, або Про незручність цивілізації” як засіб

осучаснення міфологічних структур // Біблія і культура: Збірник наукових статей. Випуск 5 / За редакцією А.С.Нямцу. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 172-178 (0,5 др.арк.).

4. Якубовська Н. Вплив “гомерівського питання” на своєрідність літературної трансформації “Одіссеї” (теоретичні аспекти) // Мова і культура. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – Вип. 7. – Т. VII. Ч. 1. Художня література в контексті культури. – С. 97-103 (0,5 др. арк.).

5. Якубовська Н. Своєрідність переосмислення античного зразка в літературі першої половини ХХ століття (на матеріалі роману Костаса Варналіса “Щоденник Пенелопи”) // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна – Харків: Вид-во Харківського університету, 2004. – № 607. Серія Філологія – Випуск 39. Харківська філологічна школа і сучасність. – С. 116-120 (0,4 др.арк.).

Додаткові публікації:

6. Якубовська Н. Особливості функціонування гомерівського мотиву “Одіссеї” в романі Костаса Варналіса “Щоденник Пенелопи” // Збірник на пошану професора Марка Гольберга / Ред. кол. Т.Біленко (головний редактор), В.Менько, Є.Пшеничний та ін. – Дрогобич: Вимір, 2002. – С. 311-317 (0,4 др.арк.).

7. Якубовська Н. Авангардистське трактування гомерівських мотивів “Одіссеї” у романі Л. Арагона “Пригоди Телемаха” // Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур: Матеріали Другої міжвузівської конференції молодих учених (12-13 лютого 2004 р.). – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2004. – С. 356-357 (0,1 др.арк.).

8. Якубовська Н. Гомерівська традиція в контексті літератури ХХ століття: Навчальний посібник. – Чернівці: Рута, 2004. – 38 с. (2,5 др.арк.).

9. Якубовська Н. Трансформація гомерівських персонажів у п'єсі Ж.Жіроду “Троянської війни не буде” // Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур. X Міжнародна конференція: Матеріали / Упорядник Л.В.Пономарьова. – Дніпропетровськ: Пороги, 2004. – С. 365-366 (0,1 др.арк.).

Анотація

Якубовська Н.О. Своєрідність трансформації мотивів гомерівської “Одіссеї” в європейській літературі ХХ ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн. – Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, Київ, 2005.

Дисертацію присвячено дослідженню особливостей переосмислення гомерівської “Одіссеї”, яка є однією із найактивніше функціонуючих частин міфологічного матеріалу у ХХ ст. Виявляються потенційні інтерпретаційні чинники поеми та осмислюються найпродуктивніші мотиви “Одіссеї” у

літературних обробках ХХ ст. Основна увага приділяється з'ясуванню характеру адаптаційних процесів при використанні традиційного матеріалу, що виявляється на сюжетному, змістово-композиційному та тематичному рівнях.

Основними формами і способами трансформації гомерівської "Одіссеї" є продовження, дописування, осучаснення та аксіологічна переакцентуація, які в поєднанні зі складною сюжетною організацією слугують для реалізації різного тематичного наповнення художніх творів: проблеми влади і суспільства, влади і людини, екзистенційної сутності людини, вибору життєвого шляху, та наростання агресивності людства.

Осмилюються зрушення у трактуванні головних героїв, зумовлені літературними тенденціями та соціально-історичними процесами. Поряд із загальною тенденцією до дегероїзації образів Одиссея і Пенелопи, новим у їх трактуванні в літературі ХХ ст. є повна моральна деградація та духовна "бестіалізація".

Ключові слова: *Одісей, Пенелопа, міф, традиційний сюжет, традиційний образ.*

Summary

Yakubovska, Nataliya. Peculiarities of motives' transformation of homeric "Odyssey" in the European literature of 20th century. A manuscript.

Thesis for the academic degree of the Candidate of Philological Sciences in the speciality 10.01.04 – Foreign countries literature. – T.G.Shevchenko Institute of Literature of NAS of Ukraine, Kiev, 2005.

The thesis is focuses on investigation of features Homeric "Odyssey" reconsideration, on of the most actively functioning part of a mythological material of the XX century. Potential interpretational factors of the poem are revealed and the most productive Odyssey's motives in the literary interpretation of the XXth century are comprehended. The main attention is paid to the clarification of the adaptable processes with use of the traditional material that is displayed on the levels of plot, context-composite and thematic.

Continuation, write addition, modernization and axiological reaccentuation, combined with the complex plot organization, are the basic forms and ways of the Homeric "Odyssey" transformation, which serve for realization of various thematic filling of new works: the problem of authority and society, authority and person, the existential essence of a human being, the choice of a vital way and the increase of mankind aggression.

The shifts of the main heroes' elucidation stipulated by literary tendencies and socio-historical development are comprehended. The general tendency to deheroization of images of Odyssey and Penelope is combined with the new features of their interpretation in literature of XXth century – the total moral degradation and spiritual "bestialization".

Key words: *Odysseus, Penelope, myth, traditional plot, traditional hero.*

Аннотация

Якубовская Н.О. Своеобразие трансформации мотивов гомеровской “Одиссеи” в европейской литературе XX в. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.04 – литература зарубежных стран. – Институт литературы им. Т.Г.Шевченко НАН Украины, Киев, 2005.

Диссертация посвящена изучению особенностей переосмысления гомеровской “Одиссеи” в европейской литературе XX века. Диахроническое рассмотрение функционирования мифологических сюжетов, мотивов и образов в европейских литературах подтверждает тот факт, что древнегреческая “Одиссея” – один из активных источников традиционных сюжетов. Автор выделяет семантически продуктивные структурно-содержательные компоненты сюжета об Одиссее и рассматривает изменения их функционального предназначения в процессе переосмысления традиционного материала. Исследуются потенциальные интерпретационные факторы гомеровской поэмы и их влияние на осовременивание протообразца. Основными элементами, способствующими традиционализации гомеровского сюжета “Одиссеи”, являются: большое количество сюжетов-встреч главного героя с различными персонажами; эволюция понятий “герой” и “бог”; неформленность категории выражения абстрактных понятий, что приводит к двусмысленному истолкованию взаимоотношений между Одиссеем и Пенелопой; отсутствие однозначной интерпретации образа главного героя.

Четко выраженная тема странствий стает причиной перехода “Одиссеи” на символический уровень функционирования – обозначения всякого странствия, сопряженного с многими трудностями. Таким образом, имеет место “апокрифизация” материала направленная на эмблематичность сюжета и образов. В диссертационной работе рассматривается два уровня эмблематического функционирования традиционной структуры: научная и “духовная” одиссеи.

На материале шести произведений изучаются формы и способы переосмысления гомеровской “Одиссеи” в мировом литературном контексте. Характер интерпретационных процессов общеизвестного материала рассматривается на основе анализа событийного плана и проблемно-тематических уровней. Выделяются наиболее активно функционирующие сюжетные эпизоды протообразца, а также их разная содержательно-тематическая трактовка. Одним из таких эпизодов является “Одиссеи на острове Цирцеи”, который служит для выражения: проблемы экзистенциальной сути человека и его взаимодействия с обществом (К.Варналис); нежелания Одиссея потерять свою “героичность” (Л.Фейхтвангер); дегуманизации и разрушения гомеровского протосюжета, что ведет к дегуманизации образа Одиссея.

Переосмысление гомеровской "Одиссеи" происходит с помощью разных событийно-семантических трансформаций. Наиболее продуктивными формами переработки художественной структуры являются дописывание, продолжение, осовременивание, повествовательная переакцентуация. Трансформационные преобразования протосюжета, реализованные в сложной сюжетной композиции, служат для наполнения традиционной структуры разнообразной проблематикой: власть и народ, власть и человек, экзистенциальная сущность человека, выбор жизненного пути. Особой чертой трансформаций "Одиссеи" в XX веке является отражение проблем возрастания агрессивности человечества и превращения человека на псевдочеловека.

В диссертации рассматриваются морально-психологические характеристики образов Одиссея и Пенелопы в литературных обработках XX века. Автор прослеживает общелитературные тенденции дегероизации и психологизации мифологического материала, которые влияют на переосмысление гомеровских образов, и выявляет новые тенденции их моральной деградации и духовной "бестиализации".

Ключевые слова: *Одиссей, Пенелопа, миф, традиционный сюжет, традиционный образ.*

Свідоцтво про державну реєстрацію
ДК № 891 від 08.04.2002 р.

Підписано до друку 12.07.2005. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Умов. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 1,1.
Зам. 059-п. Тираж 100.

Друкарня видавництва "Рута" Чернівецького національного університету
58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.